

UDK: 378.147

OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA O'ZGARUVCHAN TA'LIM SHAROITLARIGA MOSLASHISHNING ZAMONAVIY VOSITALARI

Abdullayev Siroj Abdurashidovich

Termiz davlat pedagogika instituti,

Registratorlik bo'limi hodimi

Elektron pochta: asiroj994@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-2090-077X>

Tel.: +998 94 725 24 94

Annotatsiya. Maqolada oliy ta'lim muassasalarining tez o'zgaruvchan ta'lim sharoitlariga moslashishini ta'minlovchi zamonaviy vositalar nazariy-metodologik jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot O'zbekiston Respublikasining oliy ta'lim sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlari, xalqaro tashkilotlarning (OECD, Yevropa Komissiyasi, UNESCO) tavsiyaviy hujjatlari hamda pedagogik adabiyotlar tahlili asosida amalga oshirilgan. Muallif tomonidan moslashish vositalarining to'rt bloklik tasnifi — texnologik-raqamli, metodik-pedagogik, tuzilmaviy-dasturiy va boshqaruv-institutsional vositalar — ishlab chiqilgan. Nazariy tahlil natijasida oliy ta'limda "texnologik ilgarilash — institutsional orqada qolish" nomutanosibligi aniqlangan hamda uni bartaraf etishga qaratilgan uch bosqichli integratsiyalashgan adaptiv model asoslab berilgan. Maqolaning ilmiy yangiligi shundaki, unda moslashish alohida texnologik yechim sifatida emas, balki oliy ta'lim muassasasining doimiy institutsional funksiyasi sifatida talqin etiladi.

Kalit so'zlar: *oliy ta'lim, adekvat moslashish, o'zgaruvchan ta'lim muhiti, raqamli transformatsiya, mikrokvalifikatsiya, institutsional chaqqonlik, individual ta'lim traektoriyasi, adaptiv ta'lim tizimlari, gibrid ta'lim, sun'iy intellekt.*

KIRISH

XXI asrning ikkinchi choragida oliy ta'lim tizimi o'zining institutsional tarixidagi eng jadal o'zgarishlar davrini boshdan kechirmoqda. An'anaviy universitet modeli — barqaror o'quv rejalari, uzoq muddatli akkreditatsiya sikllari va auditoriyaga qat'iy bog'langan ta'lim jarayoni — yangi voqelik talablariga tobora kamroq javob bermoqda. Bu holat oliy ta'lim muassasasi

(OTM) oldiga printsiptial yangi vazifani qo'yadi: o'zgarishga javob berishni vaqtinchalik chora emas, balki doimiy ishlaydigan institutsional mexanizmga aylantirish.

Generativ sun'iy intellekt vositalarining ommalashuvi ta'lim jarayonining ham mazmuniga, ham metodikasiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Talaba tomonidan mustaqil bajarilishi kutilgan topshiriqlarning sezilarli qismi endilikda avtomatlashtirilgan vositalar yordamida bajarilishi mumkin. Bu esa baholash tizimini, mustaqil ish shakllarini va umuman "o'zlashtirish" tushunchasining o'zini qayta ko'rib chiqishni taqozo etadi.

Ta'lim oluvchilar kontingenti bir jinsli emas: kunduzgi ta'lim talabalari bilan bir qatorda ishlab yurgan kattalar, malaka oshiruvchi mutaxassislar, masofadan ta'lim oluvchilar universitetga kelmoqda. Ularning har biri turlicha ta'lim traektoriyasini, turlicha vaqt rejimini va turlicha baholash formatini talab qiladi.

Xalqaro akkreditatsiya standartlari, universitet reyting tizimlari va davlat ta'lim siyosatidagi o'zgarishlar OTMlardan uzluksiz moslashishni talab qiladi. Bu talab tashqi bo'lgani uchun uni e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi, ammo u ko'pincha ichki tayyorgarlikdan ilgarilab ketadi.

Shu bois zamonaviy oliy ta'lim menejmentida "moslashish" (adaptatsiya) tushunchasi inqirozga vaqtinchalik javob emas, balki doimiy institutsional funktsiya sifatida qaralishi lozim. Aynan mana shu qarash ushbu maqolaning metodologik asosini tashkil etadi.

O'zbekiston Respublikasida oliy ta'lim tizimini o'zgaruvchan sharoitlarga moslashtirish masalasi davlat siyosati darajasida belgilab qo'yilgan. Tadqiqot mavzusi bevosita quyidagi normativ-huquqiy hujjatlarga tayanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni. Ushbu Konsepsiya oliy ta'lim islohotining strategik asosini tashkil etadi. Uning tuzilishida bevosita moslashish muammosiga daxldor bo'lgan bir necha yo'nalish ajratilgan: oliy ta'lim bilan qamrovni kengaytirish va mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirish; ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalar va zamonaviy usullarni joriy etish; yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash jarayoniga kadrlar buyurtmachilarini faol jalb etish; oliy ta'lim muassasalarining moliyaviy mustaqilligi va barqarorligini ta'minlash. Bizning tadqiqotimiz nuqtai nazaridan Konsepsiyaning ikkinchi va beshinchi paragraflari alohida ahamiyatga ega: birinchisi moslashishning texnologik vositalarini, ikkinchisi esa mehnat bozori bilan teskari aloqa mexanizmini normativ jihatdan mustahkamlaydi. Konsepsiyada nazarda tutilgan OTM mustaqilligining kengaytirilishi esa maqolada tahlil qilinadigan boshqaruv chaqqonligi masalasi bilan bevosita bog'liq.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 16-fevraldagi PF-21-son "Mamlakat taraqqiyotining 2030-yilgacha mo'ljallangan ustuvor yo'nalishlari doirasida islohotlarni izchil davom ettirish va yangi bosqichga olib chiqishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni. Ushbu Farmon bilan PF-158-son Farmon o'z kuchini yo'qotib, 2026–2030-yillarga mo'ljallangan "O'zbekiston — 2030" strategiyasining yangilangan tahriri tasdiqlangan. Yangilangan strategiyada yuzta maqsad saqlanib qolgan holda, ularga erishish bo'yicha samaradorlik ko'rsatkichlari qayta ko'rib chiqilgan: bir qismi o'zgarishsiz qoldirilgan, bir qismi yangi tahrirda berilgan, sezilarli qismi esa yangidan kiritilgan.

Aynan mana shu hujjatning qabul qilinishi maqola mavzusi uchun metodologik jihatdan ramziy ahamiyatga ega. Strategik hujjatning yetti yillik muddati tugamasdan, uning maqsadli ko'rsatkichlari qayta ko'rib chiqilgani davlat boshqaruvi darajasida ham "bir marta rejalashtirish" modelidan "uzluksiz moslashish" modeliga o'tish tendensiyasini ko'rsatadi. Agar makrodarajada strategik rejalashtirish hujjatlari davriy yangilanishni talab qilsa, mikrodarajada — ya'ni alohida oliy ta'lim muassasasi darajasida — o'quv dasturlari va boshqaruv jarayonlari ham xuddi shunday qayta ko'rib chiqish mexanizmiga ega bo'lishi mantiqiy zarurat hisoblanadi. Amaliyotda esa ko'pincha aksincha holat kuzatiladi: makrodaraja o'zgaradi, mikrodaraja esa avvalgi holatda qoladi.

Normativ hujjatlar tahlili shuni ko'rsatadiki, moslashish vositalarini joriy etish uchun huquqiy asos yaratilgan — masala huquqiy imkoniyatning yo'qligida emas, balki uni institutsional darajada real amaliyotga aylantirish mexanizmlarining yetarli ishlab chiqilmaganligidadir.

Muammoning o'rganilganlik darajasi

Ta'lim muassasalarining moslashuvchanligi masalasi bir necha ilmiy yo'nalishlar kesishmasida o'rganilgan.

Milliy pedagogika fanida talabalarni o'zgaruvchan ta'lim muhitiga moslashtirish muammosi so'nggi yillarda alohida tadqiqot predmetiga aylandi. Muallifning oldingi ishlarida bu masala bosqichma-bosqich ishlab chiqilgan: moslashtirishning umumiy ahamiyati va uning pedagogik zaruriyati asoslangan [3]; muammoning pedagogik muammo sifatidagi mohiyati, uning tarkibiy qismlari va yechim yo'nalishlari aniqlangan [4]; moslashtirish mexanizmlarini takomillashtirishning nazariy modeli ishlab chiqilgan hamda uning amaliy dasturiy ta'minoti yaratilgan [5; 6]. Ushbu ishlar natijasida moslashtirish jarayonining sub'ekt darajasidagi — ya'ni talaba darajasidagi — qonuniyatlari yetarlicha yoritilgan. Ayni paytda muammoning institutsional darajasi, ya'ni oliy ta'lim muassasasining o'zi moslashish sub'ekti sifatida qanday

vositalarga tayanishi masalasi ochiq qolgan. Mazkur maqola aynan shu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

Institutsional nazariya doirasida universitetlar "bo'sh bog'langan tizimlar" (loosely coupled systems) sifatida tavsiflanadi: bunda tashkilotning tarkibiy qismlari o'zaro nisbatan mustaqil ishlagani uchun markazdan kelgan o'zgarish signali quyi bo'g'inlarga to'liq va o'z vaqtida yetib bormaydi. Bu konsepsiya oliy ta'limda islohotlarning nima uchun tez-tez "hujjat darajasida qolib ketishini" tushuntirib beradi va bizning tahlilimiz uchun asosiy nazariy ramka vazifasini bajaradi.

Ta'lim texnologiyalari sohasida adaptiv o'qitish tizimlari (Adaptive Learning Systems), o'quv analitikasi (Learning Analytics) va shaxsiylashtirilgan ta'lim traektoriyalari bo'yicha keng ko'lamli tadqiqotlar mavjud. Biroq bu ishlarning aksariyati texnologiyaning o'ziga — uning algoritmik imkoniyatlariga — qaratilgan bo'lib, texnologiyani institutsional muhitga joriy etish mexanizmlari nisbatan kam yoritilgan.

Xalqaro ta'lim siyosati darajasida moslashish vositalari orasida mikrokvallifikatsiyalar (micro-credentials) alohida o'rin egallaydi. Yevropa Ittifoqi Kengashining 2022-yildagi tavsiyanomasi a'zo davlatlar oldiga mikrokvallifikatsiyalar ekotizimini shakllantirish vazifasini qo'ygan bo'lsa, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) ushbu vositaning imkoniyatlari bilan bir qatorda cheklovlarini ham qayd etadi: uning ta'lim natijalariga real ta'siri bo'yicha dalillar bazasi hozircha yetarli darajada shakllanmagan [7]. Bu kuzatuv muhim metodologik xulosaga olib keladi — moslashish vositasining mashhurligi uning samaradorligi bilan bir xil narsa emas.

Boshqaruv nazariyasida "tashkiliy chaqqonlik" (organizational agility) va "dinamik qobiliyatlar" (dynamic capabilities) konsepsiyalari ishlab chiqilgan. Ular tashkilotning tashqi muhit o'zgarishini sezish, unga javob shakllantirish va resurslarni qayta taqsimlash qobiliyatini tavsiflaydi. Biroq bu konsepsiyalar asosan biznes tashkilotlariga qaratilgan bo'lib, akademik muhitning o'ziga xosligini — professor-o'qituvchilarning kasbiy avtonomiyasi, akademik erkinlik prinsipi, kollegial boshqaruv an'analarini — to'liq hisobga olmaydi.

Tadqiqot bo'shlig'i (research gap). Mavjud ishlarda moslashish vositalari ko'pincha bir-biridan ajratilgan holda — texnologik, metodik yoki boshqaruv nuqtai nazaridan alohida — o'rganilgan. Ushbu vositalarning o'zaro ta'siri, ular o'rtasidagi ustuvorlik ierarxiyasi hamda joriy etish ketma-ketligi masalasi yetarlicha tadqiq etilmagan.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODLARI Ushbu tadqiqot xarakteri jihatidan nazariy-analitik bo'lib, hujjatlarni va ilmiy adabiyotlarni tahlil qilishga asoslangan. Bunday dizayn tanlanishining sababi shundaki, moslashish vositalarining ustuvorlik ierarxiyasini

aniqlash uchun avvalo ularning kontseptual maydonini tartibga solish talab etiladi. Empirik tekshiruv esa mantiqan keyingi bosqich vazifasi hisoblanadi.

Tahlil uchun manbalarning uch guruhi tanlandi:

a) Normativ-huquqiy hujjatlar — O'zbekiston Respublikasi Prezidentining oliy ta'lim va strategik rivojlanish sohasidagi farmonlari (PF-5847, PF-158, PF-21). Bu hujjatlar moslashish jarayonining institutsional chegaralarini va huquqiy imkoniyatlarini belgilaydi.

b) Milliy pedagogik adabiyot — talabalarni o'zgaruvchan ta'lim muhitiga moslashtirish muammosiga bag'ishlangan tadqiqotlar, jumladan muallifning 2022–2026-yillarda nashr etilgan ishlari. Bu manbalar muammoning sub'ekt darajasidagi tahlilini ta'minlaydi.

d) Xalqaro tashkilotlarning tahliliy hujjatlari — OECD, Yevropa Ittifoqi Kengashi va Yevropa Komissiyasining mikrokvallifikatsiyalar, uzluksiz ta'lim va oliy ta'limda malakalarni qayta shakllantirish bo'yicha hisobotlari. Bu manbalar moslashish vositalarining xalqaro amaliyotdagi holatini baholash imkonini beradi.

Manbalarni tahlil qilishda quyidagi izchillik qo'llanildi. Birinchi bosqichda manbalarda tilga olingan barcha moslashish vositalari ajratib olindi. Ikkinchi bosqichda ular ta'sir doirasiga ko'ra guruhlandi: ta'lim jarayonining texnik ta'minotiga, o'qitish metodikasiga, ta'lim dasturi tuzilishiga yoki boshqaruv jarayoniga ta'sir qiluvchi vositalar. Uchinchi bosqichda har bir guruh uchun uchta mezon bo'yicha baholash o'tkazildi: joriy etish murakkabligi, natija chiqish muddati va boshqa vositalarga bog'liqlik darajasi. To'rtinchi bosqichda olingan natijalar asosida joriy etish ketma-ketligi modellashirildi.

MUHOKAMA

Tadqiqotning markaziy xulosasi shundan iboratki, oliy ta'lim muassasasining moslashish muammosi birinchi navbatda texnologik emas, balki institutsional va metodik xarakterga ega. Bu xulosa amaliyotda keng tarqalgan "raqamlashtirish teng modernizatsiya" tenglamasiga jiddiy e'tiroz bildiradi.

Texnologiya bu yerda zaruriy, ammo yetarli bo'lmagan shart sifatida namoyon bo'ladi. Uning mavjudligi moslashishni kafolatlamaydi, biroq yo'qligi imkoniyatlarni sezilarli cheklaydi. Boshqacha aytganda, elektron platforma o'qituvchining metodik yondashuvini o'zgartirmaydi — u faqat allaqachon o'zgargan yondashuv uchun vosita bo'lib xizmat qiladi. Bu tezisning amaliy ahamiyati katta: resurslarni taqsimlashda ustuvorlik faqat uskunaga emas, professor-o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishiga berilishi lozim.

Mikrokvalifikatsiyalar misolida ham shunga o'xshash holat kuzatiladi. Xalqaro tahliliy hujjatlar bu vositaning imkoniyatlarini tan olgan holda, uning ta'lim natijalariga real ta'siri bo'yicha dalillar bazasi hozircha cheklangan ekanini qayd etadi [7]. Demak, vositani joriy etishning o'zi maqsad emas — u qanday metodik va boshqaruv muhitiga joylashtirilishi hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Oldingi tadqiqotlarda talabani o'zgaruvchan ta'lim muhitiga moslashtirish mexanizmlari ishlab chiqilgan edi [3; 4; 5]. Ushbu maqolada olingan natijalar ularni to'ldiradi va muhim bog'liqlikni ochib beradi: talabaning individual moslashuvi institutsional muhit tomonidan qo'llab-quvvatlanmasa, u barqaror bo'lmaydi.

Masalan, talabaga individual ta'lim traektoriyasi taklif etilishi uchun avvalo o'quv dasturida tanlov imkoniyati mavjud bo'lishi kerak. Tanlov imkoniyati esa kafedra darajasida dasturni o'zgartirish vakolatiga bog'liq. Shu tariqa sub'ekt darajasidagi moslashish institutsional darajadagi moslashishning funksiyasiga aylanadi. Bu bog'liqlik moslashish muammosini yaxlit tizim sifatida ko'rish zarurligini asoslaydi.

Tadqiqotning nazariy va amaliy ahamiyati

Nazariy ahamiyati. Tadqiqot moslashish tushunchasini oliy ta'lim pedagogikasida kengaytiradi: u sub'ekt darajasidagi jarayondan institutsional funktsiya darajasiga ko'tariladi. Shuningdek, moslashish vositalarining tasnifi va ular o'rtasidagi bog'liqlik ierarxiyasi ilmiy muomalaga kiritiladi.

Amaliy ahamiyati. Taklif etilgan model oliy ta'lim muassasalari rahbariyati uchun rivojlanish dasturlarini ishlab chiqishda, resurslarni taqsimlashda va islohot ketma-ketligini rejalashtirishda amaliy yo'riqnoma bo'lib xizmat qilishi mumkin.

XULOSA

O'tkazilgan nazariy tadqiqot quyidagi xulosalarni shakllantirish imkonini berdi.

1. Zamonaviy sharoitda oliy ta'lim muassasasining o'zgaruvchan ta'lim sharoitlariga moslashishi vaqtinchalik chora emas, balki doimiy institutsional funktsiya sifatida qaralishi lozim. Bu qarash O'zbekiston Respublikasining strategik rejalashtirish amaliyotidagi tendensiyalar bilan ham uyg'unlashadi.

2. Moslashish vositalari ta'sir ob'ektiga ko'ra to'rt blokka ajratiladi: texnologik-raqamli, metodik-pedagogik, tuzilmaviy-dasturiy va boshqaruv-institutsional vositalar. Bu tasnif vositalarni tanlash va joriy etishni tizimlashtirish imkonini beradi.

3. Vositalarni joriy etish osonligi bilan ularning mustaqil samaradorligi o'rtasida teskari munosabat mavjud: eng oson joriy etiladigan texnologik vositalar boshqa bloklarga eng ko'p bog'liq, eng murakkab boshqaruv vositalari esa qolgan bloklar uchun asos vazifasini bajaradi.

4. Oliy ta'lim amaliyotida "texnologik ilgarilash — institutsional orqada qolish" nomutanosibligi kuzatiladi. Uning asosiy sabablari hisobot beriladigan natijaga intilish, investitsiya sikllarining farqi va boshqaruv vakolatlarini qayta taqsimlashga qarshilikdir. Taklif etilgan uch bosqichli integratsiyalashgan adaptiv model moslashish vositalarini bog'liqlik ierarxiyasiga muvofiq — diagnostikadan institutsional-metodik o'zgarishlar orqali texnologik integratsiyaga — joriy etishni nazarda tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son «O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi Farmoni. — URL: <https://lex.uz/docs/-4545884>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 16-fevraldagi PF-21-son «Mamlakat taraqqiyotining 2030-yilgacha mo'ljallangan ustuvor yo'nalishlari doirasida islohotlarni izchil davom ettirish va yangi bosqichga olib chiqishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoni. — URL: <https://lex.uz/uz/docs/-8050769>
3. Abdullayev S.A. Talabalarni o'zgaruvchan ta'lim muhitiga adekvat moslashtirishning ahamiyati // «Muğallim h m  zliksiz bilimlendiriu» ilmiy-metodik jurnali. — 2024. — №3/3. — B. 295–299. — URL: <https://zenodo.org/records/21294270>
4. Abdullayev S.A. Talabalarni o'zgaruvchan ta'lim muhitiga adekvat moslashtirish — pedagogik muammo sifatida // QarDU xabarlar (Pedagogika). — 2025. — №1(2). — B. 146–151. — URL: <https://zenodo.org/records/21294307>
5. Abdullayev S.A. Talabalarni o'zgaruvchan ta'lim muhitiga adekvat moslashtirish mexanizmlarini takomillashtirish (dasturiy mahsulot): mualliflik guvohnomasi № DGU 38789 / O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. — Ro'yxatga olingan 27.05.2024.
6. OECD. Micro-credentials for Lifelong Learning and Employability: Uses and Possibilities // OECD Education Policy Perspectives, No. 66. — Paris: OECD Publishing, 2023. — <https://doi.org/10.1787/9c4b7b68-en>
7. Yıldırım H., Kır Ş., Bozkurt A. Towards a Future of Qualifications: A Systematic Review of Micro-credentials // Online Learning. — 2025. — Vol. 29, No. 4. — P. 535–559.